

การใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นเพื่อต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทสังคมอีสาน*

THE MYTHS AND FOLKTALES ARE USED TO CULTURAL IDENTITY NEGOTIATION UNDER THE CURRENT SOCIAL CONTEXT IN ISAN

สุดารัตน์ มาศวรรณ

Sudaratana Maswanna

ปฐม หงษ์สุวรรณ

Pathom Hongsuwan

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Mahasarakham University, Thailand

E-mail: hying430916@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ตำนานและนิทานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทสังคมอีสาน โดยใช้ตำนานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไท ซึ่งอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานของประเทศไทยตั้งแต่อดีต จำนวน 10 กลุ่ม ได้แก่ กะเลิง ญ้อ ไทเบิ้ง ไทเลย ไทดำ ผู้ไท พวน ไย้ ลาว และแสก โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานและใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามเพิ่มเติม ผลการศึกษาพบว่ามีการใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทสังคมอีสาน ดังนี้ 1) การใช้ตำนานและนิทานเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม 2) การใช้ตำนานและนิทานเพื่อต่อรองอำนาจ 3) การใช้ตำนานและนิทานเพื่อผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยการใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั้นโดดเด่นและทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นที่รู้จักได้รับการยอมรับจากสังคมมากยิ่งขึ้น กลายเป็นส่วนหนึ่งที่กระตุ้นเศรษฐกิจของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยใช้ตำนานและนิทานเป็นต้นทุนในการผลิตเป็นสินค้า และเพื่อการท่องเที่ยวตำนานและนิทานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพลัดถิ่นในอีสานเป็นเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับธรรมชาติ วิถีชีวิต ความเชื่อ ตลอดจนประวัติศาสตร์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ตำนานและนิทานจึงเป็นวิธีการที่สำคัญในการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ และยังเป็นเครื่องมือที่สำคัญใน

* Received 2 January 2021; Revised 18 April 2021; Accepted 19 April 2021

การต่อรองทางวัฒนธรรมซึ่งถูกนำมาผลิตซ้ำ ปรับเปลี่ยนวิธีการให้สอดคล้องกับบริบทสังคมอีสานปัจจุบัน

คำสำคัญ: ตำนานและนิทาน, ต่อรอง, อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม, สังคมอีสาน

Abstract

The objectives of this article were to: study the use of myths and folktales of the Tai Diasporas in Isan for cultural negotiation under the context of Isan society. It was used by the ten groups of Tai Diasporas who have lived in Isan region since the past and used Tai language i.e., Ka loeng, Nyo, Tai boeng, Tai Loei, Tai Dam, Phu tai, Phuen, Yoy, Laos and Sak. The methodology is mainly for collecting data from documented records and field data additionally. The results of this study revealed that myths and folktales of the Tai diasporas in Isan were used to negotiate cultural identity under the context of Isan society. It was also found that 1) The myth and folktales of the Tai Diasporas in Isan are used to construct social space, 2) The myth and folktales of the Tai Diasporas in Isan are used to power negotiation, 3) The myth and folktales of the Tai Diasporas in Isan are used to cultural reproduction. By the use of myths and folktales of the Tai Diasporas in Isan for cultural reproduction are remarkable, make others ethnic groups be well-know and be more socially acceptable. Including, cultural reproduction has become an economic stimulus for people in the community. Particularly, the use of myths and folktales is the cost of production and tourism. The myths and folktales of the ethnic Tai Diasporas in Isan are narratives that are consistent with the nature, way of life, beliefs and history of each ethnic group. They are another important way of expressing ethnic identity and also an important tool in cultural negotiation which is reproduced and modified the way in accordance with current Isan social context.

Keywords: Myths and Folktales, Myths and Folktales, Cultural Identity, Social in Isan

บทนำ

ภาคอีสานเป็นดินแดนขนาดใหญ่ที่มีความหลากหลายทางธรรมชาติ หากศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ จะพบว่า มีผู้คนอาศัยอยู่ในพื้นที่แถบนี้ นับหมื่นปีแล้ว และยังคงมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ

โดยเฉพาะเป็นแหล่งแร่ทองแดงและแร่ดีบุก ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างงานสำริดในยุคสมัยก่อน ซึ่งแร่ทั้งสองชนิดนี้พบเป็นจำนวนมากในหลายพื้นที่ ได้แก่ ในเขตจังหวัดหนองคาย ต่อเนื่องไปยังเขตจังหวัดเลย หนองบัวลำภู และอุดรธานี ซึ่งทางธรณีวิทยาและทางโบราณคดีเรียกพื้นที่นี้ว่า “บริเวณลุ่มน้ำโขงตอนกลาง” พื้นที่แถบนี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง และอาณาจักรขอมในอดีต โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ (ธวัช ปุณโณทก, 2545) คนไทได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้เมื่อใดไม่แน่ชัด เพราะไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนใหญ่ในระยะแรกมักบันทึกไว้ในรูปของตำนาน และนิทานที่บอกเล่าสืบต่อกันมา จนถึงสมัยอาณาจักรล้านช้าง เชียงทอง หลวงพระบาง เวียงจันทน์ในฝั่งลาว ถือกำเนิดขึ้น ดินแดนต่าง ๆ ในภาคอีสานจึงเริ่มมีหลักฐานบันทึก และทำให้เห็นภาพของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่แห่งนี้ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2529)

สมเด็จพระมหาพรหมคณาธิบดีราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวถึงเรื่องคนต่างจำพวกซึ่งเป็นพลเมืองในมณฑลอุดรและมณฑลอีสาน ไว้ดังนี้คือ (สมเด็จพระมหาพรหมคณาธิบดีราชานุภาพ, 2556)

1. พวกผู้ไทย ถิ่นเดิมอยู่ทางเมืองพวนข้างฝ่ายเหนือ พูดภาษาไทย
2. พวกกะเลิง พบในแขวงจังหวัดสกลนครมีมาก ถิ่นเดิมอยู่เมืองกะตาก
3. พวกย้อ พบที่เมืองท่าอุเทนถิ่นเดิมอยู่เมืองลพบุรีใกล้ ๆ กับเมืองท่าอุเทน หนีกองทัพกรุงฯ เข้ามาไปอยู่ที่เมืองหลวงโปงเลงทางฝั่งซ้ายใกล้กับแดนญวน ต่อมาจึงพากันกลับมาอยู่ที่เมืองท่าอุเทนเมื่อรัชกาลที่ 3
4. พวกแสก อยู่ที่เมืองอาจสามารถขึ้นกับเมืองนครพนม ถิ่นเดิมอยู่เมืองแสก ฝั่งซ้ายใกล้เชิงเขาบรรทัด ต่อแดนญวน
5. พวกโย้ย อยู่ที่เมืองอากาศอำนวยขึ้นเมืองสกลนคร ถิ่นเดิมอยู่เมืองแสก

ตำนานและนิทานได้แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของคนไทพลัดถิ่นในอีสานหลายประการ นอกจากนี้ตำนานและนิทานยังได้ถูกใช้ในการตอรองอัตลักษณ์ของคนไทพลัดถิ่นในอีสาน ผู้ซึ่งเป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่งท่ามกลางผู้คนจำนวนมากที่หลากหลายวัฒนธรรมในกระแสธารแห่งยุคโลกาภิวัตน์ที่โหมกระหน่ำ ในบทนี้ผู้วิจัยต้องการนำเสนอการตอรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทสังคมอีสานในปัจจุบันของผู้คนเหล่านี้

พื้นที่ภาคอีสานแบ่งออกเป็นอีสานตอนบนและอีสานตอนล่าง ลักษณะของกลุ่มภาษาและชาติพันธุ์ในเขตดังกล่าวต่างกัน กล่าวคือ อีสานใต้ซึ่งอยู่ในเขตกลุ่มลุ่มแม่น้ำชี - มูล เป็นเขตของกลุ่มที่พูดภาษามอญ - เขมร ตระกูลออสโตรเอเชียติกเป็นส่วนใหญ่ (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547) ภาษาเหล่านี้บางส่วนมีประวัติการอพยพมาจากฝั่งลาว แต่จำนวนมากน่าจะเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองของที่นี่ ซึ่งมีดินแดนต่อเนื่องกับกัมพูชา ส่วนในเขตอีสานเหนือ ซึ่งเป็นเขตของกลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำสงคราม ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หลายเผ่าพันธุ์ ทั้งกลุ่มภาษาตระกูลไทและกลุ่มของภาษามอญ-เขมร โดยเกือบทั้งหมดมีประวัติการอพยพ

จากฝั่งลาวในช่วงต่าง ๆ ของประวัติศาสตร์อีสาน นักภาษาศาสตร์ได้กล่าวว่ามีภาษาพูดในเขตอีสาน 20 ภาษาหลัก ซึ่งประกอบด้วยภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก 9 ภาษา และภาษาตระกูลไท 11 ภาษา ซึ่งภาษาตระกูลไทที่มีถึง 11 ภาษานี้เอง ที่เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าในภาคอีสานมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทต่าง ๆ อย่างน้อย 11 กลุ่ม ได้แก่ ลาวอีสาน ผู้ไท ญ้อ ไย้ กะเลิง แสก พวน ไทเบิ้ง ไทเลย ไทดำ และไทกลาง (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547) คนไทที่กล่าวถึงในที่นี้หมายถึงคนที่พูดภาษาตระกูลไท (Tai Speaking People) ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย และนอกประเทศไทย เช่น ไทยวน ไทอีสาน ในประเทศไทย ไทใหญ่ ไทเขิน ในพม่า ไทไต๋คง ไทลื้อในมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ลาวในประเทศลาว โดยเฉพาะในหลวงพระบาง ไทดำ ไทขาวในเวียดนามตอนเหนือ คนไทเหล่านี้ใช้ภาษาตระกูลไท และมีวัฒนธรรมหลายอย่างร่วมกัน บรรดากลุ่มคนไทที่กระจายตัวอยู่ต่างประเทศสามารถสื่อสารกันรู้เรื่อง โดยมีชนบประเพณีคล้ายคลึงกับภาษาพื้นเมืองทางเหนือ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย น่าน เป็นต้น ภาษาไทยใหญ่ ภาษาไทลื้อก็สามารถที่จะสื่อกันได้ ที่สำคัญที่สุดของคนเผ่าไทก็คือ การแสดงวัฒนธรรมการกินอยู่ บ้านช่องทรงสูง มียั้งฉางออกมา (บุญยงค์ เกศเทศ, 2548) ดังที่ยศ สันตสมบัติ กล่าวว่า คนไทมีอัตลักษณ์อย่างน้อย 3 ประการ คือ ชุมชนไทเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตการผลิตแบบนาดำ นิยมตั้งรกรากในบริเวณที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา ริมฝั่งน้ำ หรือที่ราบลุ่มอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับการทำนาดำและการปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักของคนไท คนไทเป็นชาวพุทธที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท คนไทมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ชุมชนไทเป็นส่วนหนึ่งของรัฐแบบไทหรือระบบการปกครองที่มีเจ้าฟ้าเป็นประมุข (ยศ สันตสมบัติ, 2556)

พื้นที่ภาคอีสานมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไทซึ่งไม่ใช่กลุ่มคนดั้งเดิมของพื้นที่ในดินแดนแถบนี้ กลุ่มคนเหล่านี้ต่างอพยพมาพร้อมด้วยความทรงจำบางอย่าง และความทรงจำบางอย่างนั้นได้สื่อสารผ่านเครื่องมือที่เป็นวรรณกรรมซึ่งมีรหัสในการสื่อสารซ่อนอยู่ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาวรรณกรรมเหล่านี้ เพราะเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ในความสนุกสนาน มหัศจรรย์ ตัวละครมีพฤติกรรมที่เราจะต้องอาศัยการตีความเชิงลึก ที่จะต้องอาศัยวิธีการอ่านวรรณกรรมของคนไทพลัดถิ่นเหล่านี้ อย่างละเอียด โดยเลือกใช้ข้อมูลวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ 10 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ไท ญ้อ ไย้ กะเลิง แสก พวน ไทเบิ้ง ไทเลย ไทดำ และลาว โดยใช้แนวคิดหลายแนวคิดมาใช้เป็นแว่นในการส่องตัวบทวรรณกรรมของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเหล่านี้ ได้แก่ แนวคิดคนพลัดถิ่น ซึ่งหมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ไททั้ง 10 กลุ่ม ที่อพยพมาจากถิ่นอื่นเพื่อเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคอีสาน โดยยังคงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอาไว้ แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เพราะอัตลักษณ์คือความเป็นกลุ่มทางชาติพันธุ์ที่สมาชิกในกลุ่มจะแสดงออกโดยมีวัฒนธรรมและการแสดงออกของกลุ่มอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีชนบประเพณี ภาษา ศาสนา ความเชื่อ การแต่งกาย หรือการทำมาากินแบบเดียวกัน นอกจากนี้ยังใช้แนวคิด

บทบาทของคติชนเพื่อจะทำให้ทราบว่าตำนานและนิทานของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีบทบาทอย่างไรต่อกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ และแนวความคิดต่อรองทางวัฒนธรรม ที่ศึกษาการแสดงออกในรูปแบบของการกระทำ พิธีกรรม หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากการปะทะ ประสาน ขัดขึ้น และการนำเสนอตัวตน ของคนไทยพลัดถิ่น ในเงื่อนไขและบริบทของสังคมอีสาน เพื่อให้รักษาสถานะพื้นที่ อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ได้ ซึ่งอาจทำได้ด้วยการประกอบสร้างความหมายใหม่ เพื่อเพิ่มคุณค่า หรือคงความหมายเดิมไว้

ถ้าเรามองตำนานและนิทานของคนไทยพลัดถิ่นในอีสานในฐานะของคน ๆ หนึ่งแล้ว เราจะเห็นถึงการเดินทางอันยาวนาน ที่เต็มไปด้วยการต่อสู้ ต่อรองความหมายของตนในพื้นที่หนึ่ง ๆ ว่าดำเนินไปอย่างไร และสามารถยืนหยัดอยู่ในสังคมอีสานได้อย่างไร เพราะฉะนั้นตำนานและนิทานของคนไทยพลัดถิ่นในอีสานจึงมีความน่าสนใจในฐานะที่เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทในการพิสูจน์ตัวตนและสำนึกเกี่ยวกับชาติพันธุ์ของตน และมีบทบาทในการสืบสาน ตลอดจนการสร้างอัตลักษณ์และต่อสู้เชิงอำนาจ และต่อรองความหมายกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในพื้นที่ภาคอีสาน วรรณกรรมเหล่านี้จะนำเราไปสู่ความเข้าใจต่อกลุ่มชาติพันธุ์ไท อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนยังสามารถใช้ข้อมูลเหล่านี้เป็นแนวทางในการในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำไปสู่วิถีชีวิตที่ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการใช้ตำนานและนิทานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพลัดถิ่นในอีสานเพื่อต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทสังคมอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการใช้ตำนานและนิทานของคนไทยพลัดถิ่นเพื่อต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทสังคมอีสานเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ด้านขอบเขต ผู้วิจัยเลือกใช้ตำนานและนิทานสำนวนมุขปาฐะและสำนวนลายลักษณ์ ของกลุ่มคนชาติพันธุ์ไทยพลัดถิ่นใน 10 กลุ่ม คือผู้ไท ญ้อ โย้ย กะเลิง ไทแสก ไทพวน ไทเบิ้ง ไทเลย ไทลื้อ ไทดำ และลาว ที่มีการบันทึกเป็นข้อมูลลายลักษณ์

2. ด้านการเก็บข้อมูล ลักษณะข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิจัยนี้เป็นการศึกษาข้อมูลตำนานและนิทานของคนไทยพลัดถิ่นในอีสาน ทั้งเอกสารที่มีการจัดพิมพ์และเอกสารลายมือเขียน คำบอกเล่าของคนไทยพลัดถิ่นในอีสาน โดยมีขอบเขต 10 กลุ่ม คือผู้ไท ญ้อ โย้ย กะเลิง แสก พวน ไทเบิ้ง ไทเลย ไทดำ และลาว สามารถจำแนกได้เป็น ตำนาน จำนวน 32 เรื่อง นิทาน จำนวน 373 เรื่อง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตารางแสดงจำนวนตำนานและนิทานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพลาถิ่นในอีสาน

กลุ่มชาติพันธุ์/ประเภท	จำนวนตำนาน (เรื่อง)	จำนวนนิทาน (เรื่อง)
1. ผู้ไท	4	55
2. ผู้ฮ่อ	2	57
3. โย้ย	1	10
4. กะเลิง	0	9
5. แสก	1	8
6. พวน	4	8
7. ไทเบิ้ง	0	115
8. ไทเลย	3	25
9. ไทดำ	2	47
10. ลาว	15	39
รวม	32	373

3. ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อแสดงให้เห็นถึงการใช้ตำนานและนิทานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพลาถิ่นในการต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทสังคมอีสาน

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้จัดกระทำข้อมูลและเสนอผลการศึกษเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description) การวิเคราะห์ข้อมูลตำนานและนิทานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพลาถิ่นในอีสาน โดยเป็นการเลือกข้อมูลที่น่าสนใจมาศึกษาแบบเจาะจง (Purposive sampling) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

นอกจากตำนานและนิทานได้แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของคนไทพลาถิ่นในอีสานหลายประการ ตำนานและนิทานยังได้ถูกใช้ในการต่อรองอัตลักษณ์ของคนไทพลาถิ่นในอีสาน ผู้ซึ่งเป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่งที่ท่ามกลางผู้คนจำนวนมากที่หลากหลายวัฒนธรรมในกระแสร่างแห่งยุคโลกาภิวัตน์ที่โหมกระหน่ำ ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทพลาถิ่นได้ใช้ตำนานและนิทานในการต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทสังคมอีสานในปัจจุบันของผู้คนเหล่านี้ โดยวิธีการต่อไปนี้

1. การใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลาถิ่นในอีสานเพื่อต่อรองพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ การศึกษาเรื่องพื้นที่มีมานานและมีหลายแนวคิด แต่สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ แนวคิดเรื่องพื้นที่สัมพัทธ์และแนวคิดเรื่องพื้นที่สัมบูรณ์ (ฐิรุฒิ เสนาคำ, 2547) แนวคิดแรกมองพื้นที่ในฐานะสิ่งที่มีคุณสมบัติเฉพาะที่มีความเป็นหนึ่งเดียว เป็นที่ว่างสำหรับบรรจุสิ่งอื่นหรือเป็น “พื้นที่ในฐานะกล่องบรรจุ” (Container - space) แนวคิดหลังมองพื้นที่จากมิติ

ความสัมพันธ์ของวัตถุและการก่อรูปของวัตถุที่เกิดจากกฎเกณฑ์และความสัมพันธ์ในมิติภูมิศาสตร์ พื้นที่คือตำแหน่งของความสัมพันธ์ทางสังคม คือโครงสร้างที่กำหนดและถูกกำหนดโดยกิจกรรมของมนุษย์ ความสัมพันธ์ทางสังคมมิใช่สิ่งที่ถูกกำหนดหรือวางกรอบโดยพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งและมิได้ถูกบรรจุไว้ในกล่องของพื้นที่ และพื้นที่เองคือสิ่งที่ถูกสร้างหรือถูกกำหนดโดยสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง แนวคิดเรื่องพื้นที่ที่สมบูรณ์ถือว่าพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Geographic Space) กับพื้นที่ทางสังคม (Social Space) คือสิ่งที่ซ้อนทับกันสนิท พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ทำหน้าที่เป็นกล่องบรรจุพื้นที่ทางสังคม เช่น วัฒนธรรม สังคม การเมือง ผู้คน ตัวตนหรือสรรพสิ่งหนึ่งพื้นที่ภูมิศาสตร์บรรจุหนึ่งวัฒนธรรม หนึ่งสังคม และหนึ่งอำนาจ

1.1 การใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อต่อรองพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ สถานที่ที่เป็นประดิษฐกรรมทางสังคมที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของจินตนาการโดยภาษาที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์พื้นที่ ภาษาทำให้สิ่งที่เคยถูกมองข้าม ปรากฏให้เห็นหรือมีตัวตนเกิดขึ้น เช่น ตำนานบ้านกลางหมื่น ซึ่งเป็นตำนานการสร้างบ้านแปงเมืองของคนลาวพลัดถิ่นที่หนีภัยสงครามมาตั้งหลักอยู่บริเวณป่ายางใหญ่โดยมีสมาชิกประมาณห้าพันคน จึงตั้งชื่อว่ากลางหมื่นตามจำนวนสมาชิกที่เหลือ บ้านกลางหมื่นยังเป็นการให้ความหมายแก่พื้นที่ด้วยการสร้างความทรงจำร่วมหรือประวัติศาสตร์ร่วมกัน บ้านกลางหมื่นเป็นหมู่บ้านแรกและเป็นจุดกำเนิดแห่งเมืองกาฬสินธุ์ อยู่ไม่ไกลจากบริเวณเมืองกาฬสินธุ์ในปัจจุบันมากนัก บริเวณโดยรอบเป็นป่าไม้เบญจพรรณที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ การตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านกลางหมื่นจึงเป็นการสร้างความทรงจำร่วมของการอพยพของชาวลาวเวียงในครั้งอดีต ความทรงจำเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญ ซึ่งเราอาจเรียกว่าประสบการณ์ ซึ่งการจดจำจะเกี่ยวข้องกับ การหลอมรวมภาพลักษณ์และอุดมคติจนเกิดเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม “พื้นที่ความทรงจำ” (Sites of Memory) จึงมาจากปัจเจกชนกับกลุ่มสังคม ความทรงจำร่วมของคนในสังคมก่อให้เกิดเอกภาพในสังคม ทำให้สังคม “มีเรื่องเล่า” ซึ่งหล่อหลอมให้เกิดอัตลักษณ์ทางสังคมขึ้น และอัตลักษณ์เหล่านี้ก็จะถูกนำไปใช้เพื่อสร้างความเป็นชุมชน อันมีพื้นที่ประวัติศาสตร์ร่วมกัน ซึ่งพื้นที่บ้านกลางหมื่นนี้เองคือสถานที่ที่ซึ่งเป็น “พื้นที่ความทรงจำ” ทำหน้าที่บรรจุ ร่องรอยและเรื่องราวของบรรพบุรุษ ซึ่งบ้านกลางหมื่นมีทั้งตำนานเล่าขาน มีร่องรอยของสถานที่ต่าง ๆ และพระพุทธรูปที่เชื่อว่าสร้างขึ้นในสมัยที่อพยพมา พระเจ้าใหญ่แห่งวัดปทุมปฏิมากรจึงถูกสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ทางอุดมการณ์ในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมของคนในชุมชน พลังศรัทธาที่มีต่อพระเจ้าใหญ่นั้นเป็นที่ยึดมั่นกันว่าลูกหลานที่ไปอยู่ที่อื่น เทศกาลสำคัญ ๆ อย่างสงกรานต์ ปีใหม่ จะกลับบ้านหรือไม่ก็ได้ แต่งานสงกรานต์ใหญ่ถือเป็นงานที่ไม่มาไม่ได้ เป็นการให้ความสำคัญต่อการประกอบสร้างเหตุการณ์เพื่อต่อยอดความทรงจำ จึงเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมโดย “พื้นที่” ดังกล่าวมิได้มีความหมายถึงพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น หากแต่รวมความไปถึงพื้นที่ในบริบทของความเชื่อ ความศรัทธา อันมีความหมายร่วมจนกลายเป็นสัญลักษณ์ที่อยู่เหนือกาลเวลาได้ การต่อรองพื้นที่ทางกายภาพนี้เป็นการให้ความหมายแก่พื้นที่

และการใช้ประสบการณ์และความทรงจำในอดีตเข้าร่วมดังนั้นประสบการณ์พลัดถิ่นได้ปรับเปลี่ยนความหมายของบ้านจากสถานที่อยู่อาศัยให้กลายเป็นความทรงจำที่ผู้พลัดถิ่นสามารถพบปะเมื่ออพยพเข้าไปอยู่ในชุมชนแห่งใหม่ (ชุดิมา ประภาศวุฒิสาร, 2551)

1.2 การใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณ นอกจากการต่อรองพื้นที่ทางภูมิศาสตร์แล้ว ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานยังได้ถูกนำมาสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณ โดยการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิมและการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในกระบวนทัศน์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอัตลักษณ์ความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพลัดถิ่นในอีสานเป็นกลไกที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิมขึ้น เช่น ตำนานเดนหัวโงม้งของกลุ่มชาติพันธุ์แสก ดังนี้

ครั้งหนึ่งชาวแสกอดอยากหิวโหยมากถึงกับฆ่าช้างเผือกของกษัตริย์เวียดนามในสมัยนั้นมาทำเป็นอาหาร เมื่อกษัตริย์รู้ พระองค์ให้ชาวแสกชดใช้ชีวิตของช้างเผือกด้วยเงินจำนวนมากเกินกว่าที่ชาวแสกจะหาได้ ขณะนั้นมีข้าราชการชาวเวียดนามคนหนึ่งที่สูงสารชาวแสก ซึ่งชาวแสกเรียกข้าราชการคนนี้ว่าชาวแสกเรียกว่าองค์มูได้ให้ชาวแสกยืมเงินเพื่อนำไปชดใช้แก่กษัตริย์เวียดนาม ชาวแสกลำบากในบุญคุณ แม้ว่าชาวแสกจะอพยพจากเวียดนามมาอยู่ที่บ้านอาจสามารถก็ยังระลึกถึงบุญคุณองค์มูอยู่ เมื่อองค์มูสิ้นชีวิตลง ชาวแสกเชื่อว่าวิญญาณขององค์มูได้ตามมาปกป้องรักษาชาวแสก ดังนั้นชาวแสกที่บ้านอาจสามารถจึงสร้างศาลขึ้นที่ริมน้ำโขงและทำพิธีบวงสรวงองค์มูเป็นประจำทุกปี (อรุณทิพย์ ป. ณ นครพนม, 2558)

เดนหัวโงม้ง เป็นผีที่สำคัญของชาวแสก คำว่า “หัว” เป็นภาษาแสก แปลว่า “ท่าน” ส่วนคำว่า “โง” เป็นคำภาษาแสก หมายถึง “องค์” ในภาษาไทย จากตำนานจะพบว่าองค์มูได้ช่วยเหลือคุ้มครองชาวแสกกลุ่มนี้ตั้งแต่สมัยที่องค์มูยังมีชีวิตอยู่ เมื่อชาวแสกอพยพมาจากเวียดนามเพื่อมาอาศัยอยู่ที่บริเวณบ้านอาจสามารถในอำเภอเมือง จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน ชาวแสกก็ได้เชิญวิญญาณขององค์มูมาด้วย โดยตั้งศาลที่หมู่ 5 บ้านอาจสามารถ บริเวณริมแม่น้ำโขง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก การจัดประเพณีสำคัญของชาวแสกจะมาจัดที่ศาลองค์มู

พิธีกรรมประจำปีนี้เรียกว่า “ประเพณีตรุษแสก” คำว่า “แสก” ในความหมายภาษาแสก หมายถึง สว่าง (แจ้ง) เนื่องจากสำเนียงภาษาพูดที่แปร่งไป และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไปตั้งถิ่นฐานแทรกอยู่ใกล้กลุ่มย้อ โซ่ ผู้ไท และพวน แทนที่จะเรียกพวก แสก เลยกกลายเป็น แสกไป (เดิม วิภาควจนกิจ, 2557) โดยมีกวนจ๋า ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ หมอจ๋าเป็นบุคคลที่ชาวบ้านนับถือให้ความเคารพมาก เพราะนอกจากจะเป็นผู้มีศีลธรรมแล้ว ยังเป็นบุคคลที่เอื้อารช่วยเหลือปัดเป่าทุกข์สุขชาวบ้านอีกด้วย เป็นผู้นำบอกกล่าวถึงวันสำคัญตามประเพณีชาวแสกเพื่อให้องค์มูได้รับรู้และคุ้มครองผู้คน จากนั้นมีการเสี่ยงไม้ เป็นการเสี่ยงทายจับไม้สองอันขวาดำ เพื่อความสิริมงคล และเต็นสากเพื่อถวายต่อองค์มู การเต็นสากจะใช้หญิง 10 คน เป็นคน

กระทบสากซึ่งเป็นไม้ยาว ๆ แล้วมีชายหญิงเดินเข้าสากกันเป็นคู่ ๆ คล้ายรำกระทบไม้ (ไพฑูรย์ มิกุล, 2542) การเดินสากนี้ต้องถวายเป็นปูชนียวัตถุ ชาวแสบบ้านอาจสามารถเชื่อว่าองค์มูเป็นผีที่สำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์ การกระทำต่าง ๆ จะต้องบอกกล่าวเพื่อให้องค์มูทราบ หากใครจะเดินทางไปไหนมาไหนก็บอกกล่าวให้องค์มูคุ้มครอง ส่วนสมาชิกในชุมชน ถ้าย้ายถิ่นไปอยู่ที่อื่นจะต้องฝากดอกไม้ธูปเทียนหรือเงินมากับญาติมาในวันตรุษแสบเพื่อบอกกล่าวให้เดนหัวโองมูทราบทุกครั้ง

ชาวแสบทุกคนต่างเคารพนับถือโองมู ซึ่งเป็นผู้มีบุญคุณต่อบรรพบุรุษของชาวไทแสบ โดยโองมูจะทำหน้าที่คุ้มครองอันตรายที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้าน และดลบันดาลให้สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามที่ผู้บิหรือผู้บนบานได้บนบานขอไว้ โดยมีกวนจำเป็นสื่อกลางในการประกอบพิธีกรรม แต่ถ้าหากลูกหลานประพฤติมิชอบไม่เหมาะสมหรือทำพิธีบนบานแล้วไม่ประพฤติปฏิบัติตามในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม หรือไม่มีการแก้บนหรือที่เรียกว่า “เกบ๊ะ” ซึ่งถือเป็นการผิดสัญญา ครั้งต่อไปอาจจะไม่ได้รับการช่วยเหลืออีก การลงโทษของโองมูไม่ได้มุ่งให้ถึงแก่ชีวิต แต่อาจจะเป็นการสั่งสอนไม่ให้ผิดคำสัญญา บางครั้งจะทำให้เกิดเหตุเภทภัยในครอบครัว เพื่อเป็นการตักเตือนให้ลูกหลานประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม ตัวอย่างเช่น อาจเจ็บไข้ได้ป่วย เกิดอาการร้อนรนกินไม่ได้นอนไม่หลับ ให้อำนาจกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควร และให้เป็นผู้มีควมสัตย์จริง แต่หากลูกหลานไทแสบที่มาแก้บน หรือที่เรียกว่า “การบ๊ะ” หรือ “เกบ๊ะ” แล้วเหตุร้ายก็จะกลับกลายเป็นดี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องผิ้นนั้นมีพลังและอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพลัดถิ่นในอีสานมาก ตำนานเดนหัวโองมูของกลุ่มชาติพันธุ์แสบได้แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อโองมูในฐานะของศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของชาวแสบ โองมูเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิม โองมูเป็นผีศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวแสบมาก

2. การใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อต่อรองอำนาจ ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทได้ใช้ตำนานเรื่องผาบุญซึ่งเป็นเหตุการณ์ตอนหนึ่งของการแย่งชิงอำนาจระหว่างผู้ไทซึ่งอพยพมาจากเมืองน่าน้อยอ้อยหนูกับชาวข่าผู้ไทอาศัยอยู่เมืองเวมมาก่อน

เมื่อเริ่มแรกผู้ไทมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองน่าน้อยอ้อยหนู ต่อมาเมืองน่าน้อยอ้อยหนูเกิดอดขัด อดอยาก และท้าวเก่าเกิดไม่พอใจเจ้าเมือง อีกทั้งเจ้าเมืองน่าน้อยอ้อยหนูก็ไม่พอใจให้อยู่ในความปกครองของตนเช่นกัน ท้าวเก่าจึงได้เกลี้ยมกล่อมชาวผู้ไทแล้วมาสมัครขึ้นอยู่กับเจ้าอนุรุธกุมาร เจ้าอนุรุธได้สอบถามถึงสภาพความเป็นอยู่ว่าเมื่ออยู่เมืองน่าน้อยอ้อยหนูนั้นเคยประกอบการหาเลี้ยงชีพอย่างไร ท้าวเก่าและชาวผู้ไทจึงว่าเคยทำแต่ไร่ปลูกข้าวและผลไม้ต่าง ๆ แต่น่าไม่เคยทำ เจ้าอนุรุธกุมารจึงให้ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองวังซึ่งเป็นที่อยู่ของคนจำพวกข่า ครั้นพวกผู้ไทไปตั้งภูมิลำเนาอยู่เมืองวังแล้ว คนจำพวกข่าซึ่งมีภูมิลำเนาแต่เดิมก็เกิดอิจฉาแค้นแค้นอยากจะทำลายพวกตนเป็นนายพวกชาวผู้ไท พวกผู้ไทก็จะยกตนเป็นนายเหนือพวกข่า

เช่นเดียวกัน ต่างพวกต่างไม่ยอมกัน จึงได้ตกลงสัญญากัน ถ้าฝ่ายใดเอาหน้าไม่ยิงผา ถูกหน้าไม้ติดอยู่กับผา ฝ่ายนั้นจะได้เป็นนายอีกฝ่ายหนึ่งจะขึ้นอยู่ในความปกครอง เมื่อสัญญาตกลงกันแล้ว หัวหน้าทั้งสองฝ่ายจึงพร้อมกันนำหน้าไม้ไปยิงหน้าผาชื่อผาบุญ อยู่ทางทิศตะวันตก เมืองวัง ครั้นเมื่อไปถึงผาบุญแล้วได้ตกลงกันให้พวกข่ายก่อน พวกคนข่าเป็นคนนิสัยซื่อไม่มีไหวพริบ จึงเตรียมหาหน้าไม้ขนาดใหญ่และแข็งแรง ขาหน้าไม้ยาวได้ 3 คอก ยิงไปถูกก้อนหินผาลูกหน้าไม้กระดอนกลับคืนหาเข้าติดคาก้อนผาไม่ ฝ่ายพวกผู้ไทไหวพริบดีกว่า ทำคนธนูเล็ก ๆ แล้วเอาขี้สาคูติดปลายธนูยิงไปเบา ๆ ลูกธนูปักอยู่กับก้อนหินผา พวกคนข่าเห็นเป็นอัศจรรย์ จึงยอมขึ้นอยู่ในความปกครองของพวกผู้ไท ส่วนพวกที่ไม่ยอมอยู่ในความปกครองของพวกผู้ไทมีบ้างเล็กน้อย ต่างก็พากันหลบหนีไป พวกผู้ไทได้ทราบเหตุจึงได้จัดการออกติดตามไปสกัดอยู่ยังผาอีกแห่งหนึ่งชื่อผากาด ซึ่งเป็นผาที่มีช่องทางแคบ เป็นทางเดินได้เฉพาะช่องเดียว แต่ไม่พบ จึงตามอีกต่อไปจนถึงหน้าผาอีกแห่งหนึ่งที่ผาอุด ซึ่งเป็นผาที่มีถ้ำลึก คนพวกข่าได้หนีเข้าไปอยู่ในถ้ำหลายคร้ວ່รเື່ອນ พวกผู้ไทติดตามไปจนถึงปากถ้ำผาอุด เห็นรอยเท้าคนเดินเข้าไปในถ้ำเป็นจำนวนมาก จึงหาพริกไปเผาสุ่มตรงปากถ้ำควันพริกเข้าไปกบอยู่ในถ้ำ พวกคนข่าที่หลบเข้าไปอยู่ในถ้ำทนควันพริกไม่ไหว ออกมายอมสวามิภักดิ์อยู่ในความปกครองของพวกผู้ไททั้งสิ้น เจ้าอนุรุธกุมารทราบเหตุจึงตั้งให้ท้าวท่าซึ่งเป็นหัวหน้าพวกผู้ไทและพวกข่าในเมืองวังขึ้นเป็นพระยาเก่า ขึ้นอยู่ในความปกครองของเมืองเวียงจันทน์ เมื่อถึงเวลาสิ้นปีต้องจัดหาพร้าปลายมีดและขวานรวมปีละ 500 เล่ม นำไปส่งส่วยเมืองเวียงจันทน์ทุก ๆ ปี ที่เมืองเวียงจันทน์นั้นเขตแดนใกล้กับเมืองราชคำร้าวซึ่งเป็นของชนชาติญวน พระยาเก่ามีความเกรงกลัวว่าพวกญวนจะมาตีเอาบ้านเมือง จึงได้นำเอาขี้ผึ้งหนักปีละ 5 ชั่ง 5 ปิก ได้ส่งส่วยให้แก่เจ้าเมืองราชคำร้าวด้วย (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2527)

จากตำนานเรื่องผาบุญของชาวผู้ไท แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้/ต่อรองอำนาจของชาวผู้ไทต่อกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ โดยเฉพาะการแสดงให้เห็นว่าพวกตนนั้นอยู่ในสถานะที่เหนือกว่า ชาวผู้ไทได้สร้างตำนานผาบุญขึ้นมาเพื่อใช้ปกป้องสถานภาพทางสังคมของกลุ่มตนเองเมื่อต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับอำนาจภายนอก จากตำนานจะพบว่าผู้ไทอยู่ในฐานะเข้ามาทีหลัง เมื่อรู้สึกว่าเป็นผู้มาทีหลังและเกรงจะถูกครอบงำและย่ำยี ผู้ไทจึงต้องสร้างตำนานเรื่องผาบุญให้เป็นวาทกรรมเพื่อที่จะบอกว่าพวกเขามีความฉลาดหลักแหลม มีปฏิภาณไหวพริบ ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของใครง่าย ๆ เป็นเป็นการแสดงออกภายใต้เงื่อนไขทางสังคม เป็นภาวะที่ต้องการตอบโต้/ต่อรองกับกลุ่มชนที่อยู่มาก่อนซึ่งจากตำนานก็คือกลุ่มชาติพันธุ์ข่า เมื่อชาวผู้ไทอพยพโยกย้ายไปที่ใดก็ได้ก็นำตำนานผาบุญนี้ไปด้วย เท่ากับเป็นการพกพาเอาความทรงจำและความภาคภูมิใจของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนไปด้วย เพื่อเป็นการบอกกล่าว หรือป่าวประกาศกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ต่อไป

ตำนานเรื่องผาบุญของชาวผู้ไทเป็นการใช้ตำนานเพื่อช่วงชิงความหมายที่เกี่ยวกับกระบวนการต่อสู้และต่อรองในแง่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ถูกกระทำกับผู้กระทำที่มีอำนาจเหนือกว่า ในที่นี้คือกลุ่มชาติพันธุ์ข่าที่แสดงความเหนือกว่าผู้ไท และต้องการแสดงภาพลักษณ์ครอบงำ แต่กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทก็มีได้อยู่หนึ่งเฉยเพื่อให้อีกฝ่ายมาครอบงำ ได้พยายามใช้ไหวพริบในการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อหาจุดยืนของตนเองในรูปแบบที่หลากหลาย คือใช้ทั้งไหวพริบปัญญา ใช้ทั้งกำลังในการต่อสู้ เป็นต้น

3. การใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมท่ามกลางสังคม โลกาภิวัตน์ที่ปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างรุนแรงนั้น แม้ท้องถิ่นจะถูกโลกาภิวัตน์พยายามทำให้เป็นตะวันตกด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ประเด็นสำคัญประการหนึ่งของความเป็น โลกาภิวัตน์ (Globalization) คือความเป็นโลกาภิวัตน์เองสามารถผลิตพลังตรงข้ามของตัวมันออกมาด้วย อภิปญญา เฟื่องฟูสกุล เรียกพลั้งที่ว่านี้ นิยามโดยทั่วไปว่าเป็นพลังของท้องถิ่นนิยม (Localization) ซึ่งคนไทพลัดถิ่นในอีสานได้ใช้ตำนานและนิทานเพื่อการผลิตเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่จะแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของตนท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ (อภิปญญา เฟื่องฟูสกุล, 2546)

3.1 การใช้ตำนานและนิทานเพื่อผลิตเป็นสินค้า เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ไทพวนใช้ตำนานภูพระบาทมาออกแบบเป็นลายผ้าไหมมัดหมี่ จากตำนานภูพระบาทที่กล่าวว่า เมืองพานมีเจ้าเมืองปกครองชื่อพระยาพาน หรือท้าวทองพาน เป็นพระบิดาของนางอุสา เมื่อนางเจริญวัยพอที่จะได้รับการศึกษาแล้ว พญาทองพานได้นำนางไปฝากพระฤๅษีจินทาเพื่อเล่าเรียนศิลปวิทยาต่าง ๆ บิดาของนางได้สร้างหอคอยสูงให้อยู่เพื่อความปลอดภัย ครั้นนางเติบโตใหญ่อยู่ในวัยสาวในวันหนึ่งนางเก็บดอกไม้มาร้อยและเขียนกลอนเสี่ยงทายลงในกลีบดอกไม้และใส่กระถงลอยไปตามลำธาร พร้อมทั้งอธิษฐานขอให้กระถงนี้ลอยไปพบเนื้อคู่ กระถงลอยไปถึงเมืองพะโค ท้าวบารสซึ่งเป็นโอรสเจ้าเมืองพะโคได้พบและได้อ่านสารเสี่ยงรัก ท้าวบารสจึงเดินทางเสี่ยงมาจนพบนางอุสาก็พอใจในรูปโฉมและตกลงปลงใจเป็นคู่ครองกัน เมื่อท้าวบารสมาลอบสมนางอุสาและท้าวทองพานรู้เรื่องก็โกรธมาก จะประหารชีวิตท้าวบารส แต่เหล้าอำมาตย์ได้ทูลขอชีวิตไว้ จึงทำอุบายให้สร้างวัดแข่งกันในเวลา 1 วัน เมื่อใดที่ดาวประกายพริ้วขึ้นสู่ฟ้า จะต้องหยุดสร้างทันที ผู้ใดสร้างไม่เสร็จทันเวลาจะต้องถูกตัดหัว ท้าวบารสจึงทำอุบายเอาโคไปแขวนไว้บนยอดไม้ ชาวเมืองพานที่สร้างวัดอยู่คิดว่าเป็นดาวประกายพริ้วจึงหยุดสร้างกลับบ้านเรือนตน ท้าวบารสจึงรีบสร้างวัดต่อไปจนเสร็จ เมื่อรุ่งเช้าปรากฏว่าท้าวทองพานสร้างวัดไม่เสร็จตามกำหนด จึงถูกตัดศีรษะตามสัญญา วัดที่สร้างไม่เสร็จนี้เรียกว่าวัดพ้อตา วัดลูกเขยมาจนถึงปัจจุบันนี้

ความเกี่ยวข้องผูกพันกับภูพระบาทของผู้คนในภูมิภาคแถบนี้มีมาเป็นระยะเวลานานนับพันปี ดังที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ ในบริเวณภูพระบาทที่มีอยู่ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างบางอย่างในเทือกเขาภูพระบาทจึงมีชื่อ

เกี่ยวข้องกับตำนานภูพระบาททั้งสิ้น ลายผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนที่ปรากฏรูปหอนางอุสาซึ่งเป็นหอหินที่โดดเด่นภายในบริเวณภูพระบาท และรูปวัดลูกเขยซึ่งเป็นการดัดแปลงเพิงหินให้เป็นอาคาร โดยผนังด้านข้างก่อด้วยหิน ภายในแท่นประดิษฐานพระพุทธรูป สิ่งสำคัญและน่าสนใจคือภาพจิตรกรรมที่มีอายุเก่าแก่มากราวสมัยพุทธศตวรรษที่ 16 - 18 และตรงกลางลายผ้าคือเจดีย์พระพุทธรูปบาทบัวบก ซึ่งเป็นปูชนียสถานที่สำคัญเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป จากหลักฐานทางเอกสารและวัตถุที่ปรากฏนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปบาทบัวบกแห่งนี้เป็นปูชนียสถานที่เคารพนับถือมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา และได้รับการดัดแปลงก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ครอบรอยพระพุทธรูปอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์สืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

การนำตำนานภูพระบาทและเรื่องของนางอุสาท้าวบารมาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบลวดลายผ้า เป็นการใช้อย่างมีนัยยะสำคัญในฐานะที่ตำนานเป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นการเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ผ้าทอ โดยเน้นให้ผ้าทอเหล่านี้บอกเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวน เป็นการประกาศความเป็นไทพวนได้เป็นอย่างดี รวมทั้งยังสะท้อนให้เห็นความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานเป็นประกาศตัวให้เห็นว่าไทพวนกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมเป็นการต่อรองอัตลักษณ์ผ่านวัฒนธรรมเครื่องนุ่งห่มที่สำคัญ

3.2 การใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวจึงเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าการลงทุน รวมไปถึงอุตสาหกรรมต่าง ๆ เมื่อผนวกรวมเข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์แล้ว การท่องเที่ยวกลายเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีวัฒนธรรมโดยเฉพาะในสังคมประเพณีเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการปรับวิถีชีวิตให้กลายเป็น “จุดขาย” เกิดการ “ขายวัฒนธรรม” เกิดขึ้น คนไทพลัดถิ่นในอีสานได้ใช้การท่องเที่ยวเพื่อต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดังตัวอย่างการใช้ตำนานพญาคันคากมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดยโสธร

ประเพณีบุญบั้งไฟจึงถูกยกขึ้นมาเป็นประเพณีที่เป็นหน้าเป็นตาของชาวยโสธร ซึ่งเป็นชุมชนของคนลาวที่อพยพเข้ามาในอดีต และคนเหล่านั้นได้นำเอาวิถีชีวิตประเพณีวัฒนธรรมเข้ามาด้วย ต่อมาเมื่อรัฐไทยในสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐไทยได้กำหนดให้ปี 2530 เป็นปีแห่งการรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ โดยใช้ชื่อว่า Visit Thailand Year ดังนั้นหน่วยงานราชการทั่วทั้งประเทศจึงขานรับนโยบายดังกล่าว จังหวัดยโสธรจึงได้เลือกเอาประเพณีบุญบั้งไฟขึ้นมาเป็นหน้าเป็นตาของจังหวัด ซึ่งประเพณีนี้มีการจัดการแสดงเป็นขบวนแห่ที่สวยงาม ทำให้บุญบั้งไฟเป็นที่รู้จักทั้งของคนไทยและชาวต่างชาติทั่วโลก

เมื่อประเพณีบุญบั้งไฟเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของชาวยโสธร ตำนานเรื่องพญาคันคากของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวซึ่งเป็นตำนานที่ใช้เพื่ออธิบายความเป็นมาของบุญบั้งไฟได้ถูก

นำมาผลิตซ้ำด้วยการสร้างเป็นจุดหมุดหมาย (Land Mark) ของจังหวัดโยธธรร กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ที่มีความน่าสนใจ คือพิพิธภัณฑ์พญาคันคาก ตั้งอยู่ริมอ่างเก็บน้ำลำทวน อำเภอเมือง บริเวณสวนสาธารณะพญาแถน เป็นพิพิธภัณฑ์ที่อาคารถูกออกแบบให้เป็นรูปคางคกขนาดยักษ์เป็นอาคารสูง 5 ชั้น หรือประมาณ 19 เมตร พื้นที่ประมาณ 835 ตารางเมตร และนิทรรศการภายในจะบอกเรื่องราวเกี่ยวกับที่มาของบั้งไฟ โดยจัดฉายเป็นภาพยนตร์ 4 มิติ และนิทรรศการเกี่ยวกับคางคกชนิดต่าง ๆ ที่พบได้ในเมืองไทยที่ และการรวบรวมของดีทางด้านเกษตรกรรมของเมืองโยธธรรไว้ในพิพิธภัณฑ์ และใกล้ ๆ กันนั้นยังมีอาคารรูปทรงพญานาค และบริเวณลานด้านหลังพญาคันคากจะเป็นลานแสดงหุ่นขบวนแห่บั้งไฟ และมีลานที่มีตุ๊กตาคางคก หรือคันคากอีกเป็นจำนวนมาก

สุกัญญา สุฉายา ได้กล่าวถึงการพัฒนาสินค้ามาจากสิ่งที่เรียกได้ว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “สินทรัพย์ สร้างสรรค์” ทั้งที่อยู่รูปสิ่งที่เป็นรูปธรรม และรูปของนามธรรม ซึ่งทุนทางวัฒนธรรมที่มากมายเหล่านี้สามารถนำไปพัฒนาเป็นสินทรัพย์สร้างสรรค์ได้ทั้งสิ้นในโลกทุกวันนี้ (สุกัญญา สุฉายา, 2555) ซึ่งสอดคล้องกับศิริพร ณ กลาง ที่กล่าวว่า ในบริบทของการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวรู้สึกประทับใจที่ได้ถ่ายรูปกับชนพื้นเมือง ได้ดูการแสดงของชนพื้นเมือง ได้ซื้อสินค้าที่ระลึกจากชนพื้นเมือง เมื่อออกไปยังประเทศของตน ภาพถ่าย การแสดง สินค้าที่ระลึกจึงกลายเป็น “ภาพแทน” หรือ “สิ่งแทน” ประสบการณ์การท่องเที่ยวจึงทำหน้าที่เหมือน “ภาษา” ในการ “สร้างความหมาย” และสร้างคุณค่าในใจให้แก่ผู้ท่องเที่ยว (ศิริพร ณ กลาง, 2559)

รัฐบาลไทยได้ส่งเสริมให้มีการกระตุ้นเศรษฐกิจด้วยกลยุทธ์แบบต่าง ๆ เช่น ททท. ได้มีแนวทางในการนำเสนอ “วิถีไทย” ผ่านการสร้างประสบการณ์ที่ประทับใจจากท้องถิ่นไทย (Local Experience) ซึ่งมีหลายระดับขึ้นอยู่กับความชื่นชอบที่แตกต่างกันของนักท่องเที่ยว โดยกำหนดกรอบประสบการณ์ที่ไม่จำกัดเพียงการท่องเที่ยวชุมชน (CBT: Community Based Tourism) เท่านั้น แต่หมายรวมถึงทุกพื้นที่ ทุกจังหวัด ทุกองค์ประกอบ ที่สร้างประสบการณ์ให้การท่องเที่ยว ซึ่งแม้แต่กรุงเทพมหานคร ก็สามารถค้นหาประสบการณ์ท้องถิ่นได้เช่นกัน นโยบายนี้แสดงให้เห็นได้ว่ามีความพยายามในการทำทุกอย่างให้กลายเป็นสินค้าเพื่อให้เกิดการกระตุ้นทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการใช้ตำนานและนิทานของกลุ่มชาติพันธุ์มาผลิตซ้ำเพื่อนำเสนอการท่องเที่ยว จึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อท้องถิ่นใช้เพื่อต่อรองวัฒนธรรมในบริบทสังคมปัจจุบัน

อภิปรายผล

การใช้ตำนานและนิทานเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม พบว่ามีการใช้ตำนานและนิทานเพื่อต่อรองพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ดังตัวอย่างตำนานบ้านกลางหมื่นของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว และ การใช้ตำนานและนิทานของคนไทลื้อถิ่นในอีสานเพื่อสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณ ดังตัวอย่าง

ตำนานเดนหัวโงมูของกลุ่มชาติพันธุ์แสก ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวว่า พื้นที่ทางกายภาพมีความหมายต่อมนุษย์ ตรงกันข้ามมนุษย์มักจะทำให้ความหมายต่อพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ตามภูมิลักษณะรองรับการตั้งบ้านแปงเมือง ดังนั้นในทุกสังคมวัฒนธรรมจึงมักให้ความหมายศักดิ์สิทธิ์แก่พื้นที่ทางกายภาพที่มีลักษณะเฉพาะตัว (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2542)

การใช้ตำนานและนิทานเพื่อต่อรองอำนาจ ดังเช่นกรณีของซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทที่ใช้ตำนานเรื่องผาบุญซึ่งเป็นเหตุการณ์ตอนหนึ่งของการแย่งชิงอำนาจระหว่างผู้ไทซึ่งอพยพมาจากเมืองน่าน้อยอ้อยหน่ากับชาวข่าผู้ที่อาศัยอยู่เมืองเวมมาก่อนเพื่อแสดงให้เห็นความรู้ความสามารถของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ผู้วิจัยพบว่าปัจจุบันสังคมไทยมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ในความเป็น “คนไทย” ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยนั้น ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ มากมาย ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ไทพลัดถิ่นในอีสาน ได้พยายามแสดงออกให้สังคมไทยได้มองเห็นความมีอยู่ของแต่ละกลุ่มเหล่านั้น ซึ่งการแสดงอัตลักษณ์ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือการแต่งกาย แต่ในขณะที่สังคมปัจจุบันนั้นการแต่งกายตามกลุ่มชาติพันธุ์ไม่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตประจำวันมากเท่าใดนัก การแต่งกายเพื่อแสดงตัวตนจึงต้องอาศัย “กาละ” และ “เทศะ” ดังนั้นประเพณีพิธีกรรมซึ่งเป็นพื้นที่ปฏิบัติการจึงมีความสำคัญมาก เพราะเป็นพื้นที่ในการแสดงอัตลักษณ์ที่สำคัญ ดังเช่นกรณีของการจัดงานวันผู้ไทโลกและงานผู้ไทนานาชาติ ของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ที่ใช้ตำนานเมืองเรณูนครของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทเพื่อสร้างพื้นที่ปฏิบัติการผ่านงานผู้ไทโลกก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ใช้ต่อรองอำนาจที่สำคัญ โดยในงานมีกิจกรรมต่าง ๆ หลากหลาย กิจกรรมเหล่านั้นนอกจากจะเป็นการผลิตซ้ำอัตลักษณ์เพื่อบำรุงความเป็นผู้ไทของตน และเพื่อยึดโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไททั้งในประเทศและนอกประเทศให้มีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น รวมทั้งการสร้างเครือข่ายทางสังคมก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะใช้ในการต่อรองได้ ดังเช่นกลุ่มคนอีสานพลัดถิ่นในล้านนาได้สร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมและต่อรองอัตลักษณ์กับชาวล้านนา

การใช้ตำนานและนิทานเพื่อผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยการใช้ตำนานและนิทานเพื่อผลิตเป็นสินค้า และการใช้ตำนานและนิทานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว การที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทพลัดถิ่นในอีสานนำตำนานและนิทานมาผลิตซ้ำในรูปแบบของสินค้า เกิดเป็นการต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญ เช่น การใช้ตำนานภูพระบาทมาสร้างสรรค์เป็นลวดลายในการทอผ้าไหม เป็นการสร้างมูลค่าให้แก่ตำนานและนิทานซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ สอดคล้องกับอภิสิทธิ์ เกษมผลกุล ที่ศึกษาเรื่องเล่าพื้นบ้านกับการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น (OTOP) ในบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยพบว่าโดยปกติผู้บริโภคสินค้ามักได้รับคุณค่าเฉพาะในด้านประโยชน์ใช้สอยกับด้านความสวยงาม แต่เรื่องเล่าพื้นบ้านจะช่วยสร้างคุณค่า และความหมาย รวมถึงแบ่งปันความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่นกลับไปด้วย (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, 2558)

นอกจากสินค้าแล้วพบว่ามีการนำตำนานมาผลิตซ้ำเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น การใช้ตำนานพญาคันคากมาสร้างเป็นอาคารพญาคันคาก และเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ที่

สำคัญในจังหวัดยโสธร ซึ่งนอกจากเป็นจุดหมุดหมาย (Land Mark) ของจังหวัดยโสธรแล้ว อาคารพญาคันคากและอาคารพญานาค ยังเป็นพิพิธภัณฑ์ที่เก็บเอาความรู้เกี่ยวกับยโสธรและเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวอีสานไว้ด้วย ดังนั้นการนำเอาตำนานพญาคันคากมาผลิตซ้ำด้วยการสร้างเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สื่อความหมายถึงตำนานพญาคันคากจึงเป็นการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับ ประมินทร์ จารูวร กล่าวไว้ใน “คติชนกับการท่องเที่ยว หมู่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี” ว่าบ้านหนองขาวมีภาพลักษณ์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ ภาพลักษณ์ของการเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และ ภาพลักษณ์ของการเป็นชุมชนเข้มแข็งที่ชาวบ้านมีความสามัคคีกันมาก ในส่วนของภาพลักษณ์ ภาพลักษณ์ของการเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่หลากหลายทำให้หมู่บ้านหนองขาวมีทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ โดยชาวบ้านหนองขาวได้เลือกใช้คติชนมาเพิ่มมูลค่าให้แก่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมด้วยการใช้คติชนประเภทถ้อยคำ คติชนประเภทประเพณี พิธีกรรม คติชนประเภทวัตถุ และคติชนประเภทศิลปะพื้นบ้าน (ประมินทร์ จารูวร, 2559)

จากการสังเกตในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่าในปัจจุบันข้อมูลคติชนได้มีบทบาทในการถูกนำมาใช้เพื่อการผลิตซ้ำเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น ไม่ใช่เพียงแค่ตำนานและนิทานเท่านั้น แต่ยังมีข้อมูลคติชนประเภทอื่น ๆ อีก เช่น คติชนประเภทประเพณี คติชนประเภทวัตถุ ศิลปะพื้นบ้าน ทั้งรวมไปถึงการท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ซึ่งเป็นการสัมผัสวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยตรง

องค์ความรู้ใหม่

จากแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ ทำให้สรุปองค์ความรู้ใหม่ได้ว่าตำนานและนิทานไม่ได้มีบทบาทเพียงแค่การนำเสนอความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือที่มีบทบาทในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ตลอดจนเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพอลินีแต่ละกลุ่ม อย่างไรก็ตามสังคมอีสานในปัจจุบันมีลักษณะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ที่มีความหลากหลายของผู้คนที่มียุทธศาสตร์ที่เลื่อนไหล ในขณะเดียวกันก็พยายามแสดงถึงอัตลักษณ์ที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน เพื่อไม่ให้กลืนหายไปในสายธารแห่งกระแสทางวัฒนธรรมของความเป็นโลกาภิวัตน์ที่เชี่ยวกราก การใช้ตำนานและนิทานมาผลิตซ้ำในรูปแบบของสินค้า บริการและการส่งเสริมการท่องเที่ยวจึงเป็นวิธีที่สำคัญมากในปัจจุบันที่สามารถแสดงอัตลักษณ์และทำให้ผู้คนรับรู้ถึงความมีอยู่ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้ดีกว่าวิธีอื่น ๆ

สรุป/ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาได้ว่าการใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทสังคมอีสาน ดังนี้ 1) การใช้ตำนานและนิทานเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม โดยการใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อต่อรองพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และการใช้ตำนานและนิทานของคนไทพลัดถิ่นในอีสานเพื่อสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณ 2) การใช้ตำนานและนิทานเพื่อต่อรองอำนาจ 3) การใช้ตำนานและนิทานเพื่อผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยการใช้ตำนานและนิทานเพื่อผลิตเป็นสินค้า และการใช้ตำนานและนิทานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งนี้ ตำนานและนิทานเป็นข้อมูลทางคติชนที่มีมูลค่า หากมีการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้และปฏิบัติการต่อยอดทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน จะเป็นการส่งเสริมอาชีพและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2529). พงศาวดารแห่งประเทศไทยลาว คือ หลวงพระบาง, เวียงจันทน์ เมืองพวนและจำปาสัก. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ชุติมา ประกาศวุฒิสาร. (2551). พื้นที่ในความทรงจำกับการสร้างอัตลักษณ์พลัดถิ่นในวรรณกรรมสตรีร่วมสมัย. วารสารอักษรศาสตร์, 44(1), 171–172.
- ฐิรุฒิ เสนาคำ. (2547). แนวคิดคนพลัดถิ่น ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เต็ม วิภาคพจนกิจ. (2557). ประวัติศาสตร์อีสาน. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ถวิล ทองสว่างรัตน์. (2527). ประวัติผู้ไทยและชาวผู้ไทยเมืองเรณูนคร. กรุงเทพมหานคร: เรือนันต์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2545). ศิลาจารีอีสาน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2548). อรุณรุ่งฟ้าฉานเล่าขานตำนานคนไท. กรุงเทพมหานคร: หลักพิมพ์.
- ปรมินท์ จารุวรรณ. (2559). คติชนกับการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพฑูรย์ มีกุล. (2542). แสก: ชาติพันธุ์. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2556). มนุษย์กับวัฒนธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2542). ภูเขาศักดิ์สิทธิ์กับความเป็นสากล. เมืองโบราณ, 24(3), 9–22.

- ศิริพร ณ ถลาง. (2559). เรื่องเล่าพื้นบ้านไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สมเด็จพระพรยาธำรงราชานุภาพ. (2556). นิทานโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร: ไทยควอลิตี้บุ๊ก (2006).
- สุกัญญา สุธงษา. (2555). เศรษฐกิจสร้างสรรค์กับการจัดการวัฒนธรรม. วารสารไทยศึกษา, 7(2), 217–240.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. (2547). แผนที่ทางภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). อัตลักษณ์. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สภาวิจัยแห่งชาติ.
- อภิลักษณ์ เกษมผลกุล. (2558). เรื่องเล่าพื้นบ้านกับการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น (OTOP) ในบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ . กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- อรุณทิพย์ ป. ณ นครพนม. (2558). ตำนานและนิทานของไทยแสก. นครพนม: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.